

IQLIM O'ZGARISHINING MILLIY IQTISODIYOT TARMOQLARIGA TA'SIRI VA MOSLASHUV MEXANIZMLARI

Abdurahmonov Eldorbek

Qo'qon Universiteti Andijon filiali
Iqtisodiyot va pedagogika fakulteti sirtqi
Iqtisodiyot yo'nalishi 3-kurs talabasi
Abdurahmonoveldorbek77@gmail.com

Iqlim o'zgarishi global iqtisodiy rivojlanishning eng muhim xavf omillaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. So'nggi o'n yilliklarda global haroratning oshishi, ekstremal ob-havo hodisalarining ko'payishi, muzliklarning erishi va suv resurslarining qisqarishi milliy iqtisodiyotlarning barqaror rivojlanishiga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) hisobotlariga ko'ra, global haroratning sanoatlashuvdan oldingi davrga nisbatan 1,1–1,2°C ga oshishi iqtisodiy tizimlarga sezilarli zarar yetkazmoqda¹. Iqlim o'zgarishining iqtisodiy oqibatlarini qishloq xo'jaligi, energetika, sanoat, transport, moliya tizimi va mehnat bozorida sezilarli namoyon bo'ladi. Shu bois mazkur muammoni o'rganish makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va uzoq muddatli iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish nuqtayi nazaridan muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Iqlim o'zgarishining iqtisodiy tarmoqlarga ta'siri haqida so'z borar ekan, birinchi galda qishloq xo'jaligi iqlim sharoitlariga eng sezgir tarmoq hisoblanadi. Haroratning oshishi, yog'ingarchilik rejimining o'zgarishi va qurg'oqchilik hosildorlik darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. IPCC ma'lumotlariga ko'ra, haroratning 1°C ga oshishi don mahsulotlari hosildorligini o'rtacha 5–7% ga kamaytirishi mumkin².

Iqlim o'zgarishi XXI asrning eng dolzarb global muammolaridan biri bo'lib, u nafaqat ekologik tizimlarga, balki milliy iqtisodiyotlarning barqaror rivojlanishiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Haroratning ko'tarilishi, yog'ingarchilik rejimining o'zgarishi, qurg'oqchilik va ekstremal ob-havo hodisalarining ko'payishi ishlab

¹ Intergovernmental Panel on Climate Change. *Climate Change 2023: Synthesis Report*. Geneva, 2023

² O'sha manba

chiqarish jarayonlari, resurslardan foydalanish samaradorligi hamda makroiqtisodiy barqarorlikka bevosita ta'sir etadi. Xalqaro miqyosda iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish va moslashuv siyosati doirasida United Nations hamda Intergovernmental Panel on Climate Change tomonidan ishlab chiqilgan ilmiy hisobotlar va strategik hujjatlar muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, Paris Agreement global harorat o'sishini cheklash va milliy darajada moslashuv choralarini kuchaytirishni nazarda tutadi.

Birinchidan, qishloq xo'jaligi sohasi iqlim o'zgarishiga eng sezgir tarmoqlardan biri hisoblanadi. Haroratning oshishi va suv resurslarining kamayishi hosildorlik darajasining pasayishiga, ishlab chiqarish xarajatlarining ortishiga olib keladi. Bu esa oziq-ovqat xavfsizligiga va inflyatsion jarayonlarga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Ikkinchidan, energetika sohasi ham iqlim o'zgarishidan jiddiy ta'sirlanadi. Hidroenergetika ishlab chiqarish hajmi suv resurslariga bog'liq bo'lsa, issiqlik elektr stansiyalari energiya samaradorligining pasayishi va sovitish tizimlariga qo'shimcha xarajalar talab qilishi mumkin. Shu bois qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish iqtisodiy jihatdan muhim strategik yo'nalish hisoblanadi.

Uchinchidan, sanoat va infratuzilma tizimlari ekstremal ob-havo sharoitlaridan zarar ko'radi. Transport-logistika tizimlarida uzilishlar, qurilish obyektlarining shikastlanishi va sug'urta xarajatlarining oshishi iqtisodiy samaradorlikka salbiy ta'sir etadi.

To'rtinchidan, moliya tizimi ham iqlim xatarlariga duch keladi. Kredit portfelli tarkibida yuqori iqlim riskiga ega loyihalarning mavjudligi bank tizimining barqarorligiga ta'sir ko'rsatishi mumkin.

World Bank tadqiqotlariga ko'ra, rivojlanayotgan davlatlarda qishloq xo'jaligi yalpi ichki mahsulotning muhim qismini tashkil etgani sababli iqlim o'zgarishi iqtisodiy o'sishga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiladi³.

Markaziy Osiyo, jumladan O'zbekiston sharoitida suv resurslarining kamayishi va cho'llanish jarayoni agrar sektor samaradorligiga tahdid solmoqda.

Energetika tizimi ham iqlim o'zgarishiga sezilarli darajada bog'liq. Suv resurslarining kamayishi gidroenergetika ishlab chiqarish hajmini pasaytiradi. Shu

³ World Bank. *World Development Report: Development and Climate Change*. Washington D.C., 2010.

bilan birga, yuqori harorat issiqlik elektr stansiyalarining samaradorligini kamaytiradi. International Energy Agency (IEA) hisobotida esa iqlim o'zgarishi energiya tizimlarida modernizatsiya va qayta tiklanuvchi energiya manbalariga o'tishni jadallashtirishni talab qiladi⁴. Qayta tiklanuvchi energiya manbalariga o'tish nafaqat ekologik, balki iqtisodiy samaradorlik nuqtayi nazaridan ham muhim strategik yo'nalish hisoblanadi. Ekstremal ob-havo hodisalari infratuzilma obyektlariga zarar yetkazadi, transport-logistika tizimida uzilishlarni keltirib chiqaradi. United Nations ma'lumotlariga ko'ra, tabiiy ofatlar sababli yuzaga kelgan iqtisodiy zarar so'nggi 20 yilda keskin oshgan⁵. Bu holat sug'urta bozoriga ham ta'sir ko'rsatib, risklarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish zaruratini keltirib chiqarmoqda.

Iqlim o'zgarishi investitsion oqimlar, davlat byudjeti xarajatlari va inflyatsion jarayonlarga ham ta'sir ko'rsatadi. Ekstremal ob-havo hodisalari davlat xarajatlarini oshiradi, agrar mahsulotlar narxining ko'tarilishi esa inflyatsion bosimni kuchaytiradi. IPCC baholashlariga ko'ra, zarur moslashuv choralari ko'rmaslik 2050-yilgacha global YAIMning 10% gacha qisqarishiga olib kelishi mumkin⁶.

Iqlim o'zgarishining iqtisodiy oqibatlarini kamaytirish uchun quyidagi strategik yo'nalishlar muhim hisoblanadi:

1. Yashil iqtisodiyotga o'tish – energiya samaradorligini oshirish va karbon chiqindilarini kamaytirish;
2. Qayta tiklanuvchi energiya manbalarini kengaytirish;
3. Suv resurslarini boshqarish tizimini modernizatsiya qilish;
4. Iqlim risklarini sug'urtalash mexanizmlarini rivojlantirish;
5. Institutsional islohotlar va ekologik standartlarni kuchaytirish.

Paris Agreement doirasida davlatlar milliy darajada belgilangan majburiyatlar orqali iqlim o'zgarishiga moslashuv va emissiyalarni qisqartirish choralari amalga oshirmoqda.

Bundan tashqari iqlim o'zgarishi milliy iqtisodiyot tarmoqlariga ko'p qirrali va uzoq muddatli ta'sir ko'rsatadi. Qishloq xo'jaligi, energetika, sanoat va moliya tizimlarida yuzaga kelayotgan risklar iqtisodiy siyosatda kompleks va tizimli

⁴ International Energy Agency. *World Energy Outlook 2023*. Paris, 2023

⁵ United Nations. *Global Assessment Report on Disaster Risk Reduction*. New York, 2022

⁶ Intergovernmental Panel on Climate Change. *Climate Change 2023: Synthesis Report*. Geneva, 2023

yondashuvni talab etadi. Shuning uchun ham moslashuv strategiyalarini ishlab chiqish va yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish uzoq muddatli makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashning asosiy omili hisoblanadi. Ilmiy asoslangan iqtisodiy modellar va empirik tahlillar iqlim risklarini baholash va samarali siyosat choralarini ishlab chiqishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Intergovernmental Panel on Climate Change. *Climate Change 2023: Synthesis Report*. Geneva, 2023.
2. World Bank. *World Development Report: Development and Climate Change*. Washington D.C., 2010.
3. International Energy Agency. *World Energy Outlook 2023*. Paris, 2023.
4. United Nations. *Global Assessment Report on Disaster Risk Reduction*. New York, 2022.
5. Paris Agreement. United Nations Framework Convention on Climate Change, 2015.